

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

پیشرفت زن صدر اسلام در اشتغال

(باتوجه به سیره حضرت محمد مصطفی (ص))

علی اصغر منتظرالقائم^۱، فاطمه حقیقی^۲

چکیده

اسلام به زن شخصیت و هویت بخشید. حقوق مادی و معنوی او را احیا کرد و با وجود نگرش‌های منفی آن دوران، پیامبر (ص) با استفاده از تعالیم الهی در رفتار و گفتار خود زن را به جایگاه اصلی خود برگرداند. در این مقاله ذکر انواع مشاغل زنان در متن‌های تاریخی و اثبات لزوم اشتغال زن در ابعاد مختلف با استفاده از روش تحلیلی توصیفی از میان انبوه کتاب‌های تاریخی بیان می‌شود. زن در پیشرفت جامعه در صدر اسلام اثر داشته و شکل‌گیری و پایداری حکومت در گرو هماهنگی کار کردن زن و مرد در کنار یکدیگر است.

واژه‌های کلیدی: کار، اشتغال، زنان صدر اسلام، تاریخ تحلیلی توصیفی

بیان مسئله

ابوطالب، بزرگ قبیله قریش، عموی پیامبر اسلام محمد بن عبدالله (صل الله علیه و اله) به برادر زاده خود پیشنهاد کرد کاروان خدیجه بنت خویلد را برای تجارت به شام همراهی کند. خدیجه (س) دختر مرد ثروتمندی بود که بعد از مرگ ثروت بسیاری را برای او باقی گذاشت.

خدیجه (س) تجارت را پیشه خود قرار داد و از منفعت ثروت خود فقیران را نیز بهره مند می‌کرد. در آن زمان محمد به امانت داری مشهور بود. او پذیرفت که حضرت محمد (ص) رئیس کاروان تجاری وی گردد. میسر خدمتکار خدیجه (س) نیز در این سفر به دستور بانوی خود همراه کاروان تجاری به راه افتاد. بعد از رسیدن به شام و انجام معاملات تجاری کاروان به سوی مکه باز می‌گردد و خدیجه (س) با سرگذشتی که از زبان میسر شنید عاشق پسر عموی خود می‌شود. این دو فامیل یکدیگر و از فرزندان قُصی هستند.^۳

این داستان واقعی از اشتغال اولین بزرگ بانوی اسلام است که به تصویر کشیده شده است؛ ایشان از فعالان اقتصادی در آن عصر بودند. حرکت‌های اجتماعی اقتصادی وی پس از ظهور اسلام با تأیید و همراهی رسول الله (ص) ادامه یافت.

پیش از ظهور اسلام زنان به دلایل مختلف از مشارکت و بهره بردن از مال خود محروم بودند. اسلام فضایی را برای زنان ایجاد نمود که در سایه داشتن یک مکتب عالی و الهی زنان نیز حقوق از دست رفته خود را بیابند؛

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه اصفهان، گروه تاریخ

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات زنان: fa.haghighi.a.1393@gmail.com

۳. علی محمد علی دخیل، ترجمه دکتر فیروز حریریچی، خدیجه (س)، صص ۸-۲۰

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

اما اگر کمیت حضور زنان در عرصه علم و کار آن چنان قابل ذکر نیست؛ دلیل آن نداشتن فضای حرکتی مناسب زنان و بازیابی هویت زنان در این دوره می توان شمرد.

نمونه های انگشت شماری از زنان آن عصر دارای استقلال مالی بودند؛ بستر حضور اجتماعی با بیان حدود و مقررات برای زن محیا گردید؛ اسلام برای توسعه این حضور جنسیت، شخصیت و هویت زن را ملاک برقراری احکام و توصیه های خود قرار داده است. زنان با رعایت این احکام و حدود می تواند بدون اضطراب و با حضور فعال خود در جامعه حرکت کنند. زن در همه ی عصرها در توسعه و سازندگی سهم عمده ای را داشته است؛ و ثبات جهان در گرو همکاری هماهنگ زن و مرد در کنار یکدیگر می باشد.

حرکت اسلام در جهت توسعه جامعه با توجه به برقراری حقوق و هویت به زنان نوین است. ادیان و دولت های گذشته با اقدامات خود سعی کردند استقلال شخصیت و حقوق مالی زن را سلب کنند تا بدین وسیله او را مجبور به رعایت قوانین خود نمایند. اسلام نه تنها با کار زنان در جامعه مانند تمدن ها و دولت های گذشته مخالفت نکرد بلکه با آوردن احکام و توصیه ها بستری مناسب جهت رشد زن ایجاد کرد؛ با رعایت این دستورات و احکام، پیشرفت در جامعه الهی شکل می گیرد. مسائلی که با ظهور اسلام در ارتباط با کار زن مطرح شد را می توان در سیره پیامبر(ص) مشاهده و بررسی کرد؛ با توصیف و تحلیل انواع مشاغل زن راه های توسعه در جامعه اسلامی را ترسیم می کند.

پیشینه تحقیق

کتاب		
وسائل الشیعه، ج ۱۴	ذکر نام برخی زنان صدر اسلام	شیخ حر عاملی
اصول کافی، ج ۴-۵	آداب زنان	علامه مجلسی
بحار الانوار، ج ۲-۴۳	بخش مهم زندگی زنان برجسته ی صدر اسلام	محمد باقر مجلسی
ریاحین الشریعه	زندگی نامه زنان برجسته اسلامی با آغاز زیبا از زندگی نامه حضرت زهرا(س)	ذبیح الله محلاتی
طبقات الکبری، ج ۸	اعلام زنان و مردان مسلمان باب برخی ویژگی ها	ابن اسعد
زنان قهرمان	ذکر نام های زنان برجسته صدر	احمد بهشتی

چهارمین کنفرانس الگویی اسلامی ایرانی پیشرفت

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

	اسلام	
علی ربانی خلخالی	زن در عرصه های سیاسی و اجتماعی و اقتصادی در اسلام	زن از دیدگاه اسلام
احمد بن ابی طاهر طیفور	زنان برجسته صدر اسلام	بلاغات النساء
محمد بن عمرالواقدی	زنان حاضر در جنگ	المغازی ج ۱ و ۲
ابن الحجر عسقلانی	زنان برجسته صحابی صدر اسلام	الاصابه فی تمییز الصحابه، ج ۸
صادق آئینه وند	بعضی مشاغل صدر اسلام	تاریخ زنان صدر اسلام
مرتضی مطهری	نگاه به مسائل زنان با ذکر الگوها در اسلام	نظام حقوق زن در اسلام
سیداحمد فاضلی بیارجمندی	زندگی نامه زنان برجسته تاریخ صدر اسلام	نقش زنان شیعه در عصر امام علی(ع)
محمد الحسون و ام علی مشکور	زنان تاریخ اسلام در میان اعراب	اعلام النساء المؤمنات
عمر رضا کحاله	زنان در اسلامی به ترتیب حروف الفبایی	اعلام النساء فی عالمی العرب و الاسلام
جعفر سبحانی	نظام حقوق زنان مسلمان	فروع ابدیت
عائشه بنت الشاطی	زنان در کربلا با نگارش کامل زندگی حضرت زینب(س)	بانوی کربلا
ابن اثیر	نمونه هایی از حرکت های زنان صدر اسلام	الکامل فی التاريخ، ج ۱-۲-۳

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

مقاله		
عواملی که به اقتصاد زن مربوط	فاطمه شوری	احکام اقتصادی مربوط به زن در اسلام
زندگی مردم صدر اسلام	حسن یگانه	اوضاع اجتماعی-اقتصادی موالی در صدر اسلام
جایگاه زن در سیاست و اجتماع	محمد جواد واعظ	نگاه تاریخی به وضعیت زن در اسلام
بررسی عوامل ساخت شخصیت زنان	فهیمه فتاحی زاده	نقش تاریخی اسلام در احیاء شخصیت زن
شعر و ادبیات	دکتر محمود آبدانان مهدی زاد	نگرش تطبیقی مرثیه سرایی عصر جاهلی و صدر اسلام
حضور زنان در جنگ و اجتماع	مصطفی مانیان فر	نقش زنان در رویدادهای تاریخی صدر اسلام
جلوه های سیاسی زنان در عصر پیامبر(ص)	حبیب زمانی محجوب	جایگاه و نقش زنان صدر اسلام در بیعت و هجرت
بررسی تاریخی به حضور نظامی زن در صدر اسلام	دکتر سهیلا جلالی کندری	حضور نظامی زنان در صدر اسلام
با ذکر چند نمونه از زنان	دکتر محمد غفرانی	پایگاه تعلیم و تربیت مریبان بزرگ صدر اسلام

اشتغال زنان قبل از اسلام

زنان قبل از اسلام انواع مختلفی از کارها را انجام می دادند. از کارهای خانه داری و فرزندداری تا کارهایی نظیر آسیاب کردن و پختن نان، نخ ریزی از جمله فعالیت زنان می باشد. آنان در تجارت و توسعه قبیله ها و خاندان

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی‌ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

خود برای کسب رضایت مردان مشارکت داشتند. پس حضور زن تنها در سایه وجود یک مرد امکان پذیر بود؛ زن مستقلاً از هیچ گونه حقوقی بر اموال خود برخوردار نبود و اکثر زنان در سختی و مشقت به سر می بردند. نمونه هایی از سوء استفاده زنان برای فحشا و پیشبرد اهداف گروه مردان در قبیله گرایي و گسترش نفوذ وجود دارد. بر طبق شواهد تاریخی به طور مثال: «ساره در مکه می زیست. کارش رقاصی بود، از اینراه درآمد کسب می کرد و به اصطلاح از هنرمندان بود. تا وقتی ظاهری آراسته داشت و جمال و زیباییش را از دست نداده بود کارش گرم بود، زمانی که آثار پیری در او هویدا شد بازار کارش از رونق افتاد و به مدینه سفر کرد و نزد پیامبر (ص) رسید. ایشان دستور دادند از او پذیرایی کنند و در همین زمان پیامبر (ص) قصد سفر به مکه را کردند تا ماموران مکه را رصد کنند و از احوال شهر باخبر گردند. در این میان حاطب بن ابی بلتعنه قصد آگاه کردن مکیان را به وسیله این زن کرد که در نتیجه به ثمر نشست و سپاه اسلام از این واقعه آگاهی یافتند.»^۱ شیردهی فرزندان بزرگان و ثروتمندان نیز از پیشه های مرسوم زنان در میان اعراب آن زمان محسوب می گردد. تایید این گفتار دایه پیامبر(ص) حلیمه سعدیه می باشد؛ زمانی قبیله بنی سعد با قحطی روبرو شد. مردم قبیله برای قبول فرزندان سران و اشراف به سمت مکه برای شیردهی نوزادان به راه افتادند و در مقابل این کار مزدی را دریافت می کردند.

یکی از عواملی که ایستایی جامعه اعراب را در قبیله های کوچک چندین نسل ایجاد کرده بود، توجه نکردن و محدود کردن زن در آن عصر محسوب می شود. بدین وسیله پیشرفت جامعه در گرو نگرش ها و تعصبات بی جا دچار رکود بود.

نگاه قرآن به اشتغال زن

کسب و کار در قرآن کریم ملازم با تلاش و تقوا می باشد. در قرآن کار ابعاد مختلفی دارد؛ تا جایی که نیت کار محسوب می شود؛ زیرا آثاری در دنیا و آخرت به همراه دارد. کار دارای جنسیت نیست و از جهت وظایف تفاوت های اندکی بین زن و مرد در قرآن مشاهده می شود؛ نمونه های شگفت داستانی قرآن در اشتغال زنان، دختران شعیب با اشتغال به چوپانی و مادر حضرت موسی (ع) که دایه گی فرزند خود را عهده دار شد، می باشند. در قرآن خداوند با بیان " للرجال نصیب مما اكتسبوا و للنساء نصیب مما کتسبن " ^۲ " برای مردان و زنان از آن چه کسب کرده اند ، بهره ای است " به حق مالکیت زنان به طور ویژه پرداخته و فراتر از آن اشتغال زن را مجاز دانسته است؛ قرآن هر سودی را برای زن و مرد که با تلاش بدست آورند مجاز می داند به جز کارهای حرام که به روشنی بیان شده است.

۱- محلاتی، ریاحین الشریعه، جلد ۴: ص ۱۶۸ و مجمع البیان ج ۱۰ ص ۲۶۹

۲- نساء/۳۲

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

دیدگاه پیامبر(ص) با نگاه به قرآن به حضور زنان در اجتماع

آنگاه که اسماء بنت عمیس با شوهرش جعفر بن ابیطالب از حبشه برگشت، بر زنان پیامبر(ص) وارد شد و از آن ها پرسید: آیا درباره ما زنان آیه ای از قرآن نازل شده است. پاسخ شنید که خیر و نزد رسول الله(ص) رفت و عرض کرد: زنان بیچاره و از چشم افتاده هستند زیرا مردان همیشه مورد نظر قرآن هستند و از آن ها پیوسته یاد و ستایش می شود، اما زنان فراموش شده اند و انگار از اجتماع جدا هستند.^۱

پیامبر(ص) فرمودند: اینطور نیست؛ خداوند این آیه^۲ «انَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا» را بدین جهت نازل کرده اند که بیان کنند در تمام موارد زنان و مردان برابر و هم دوش هستند.

زن، اشتغال یا کار

همانگونه که بیان شد در اسلام واژه کار مورد نظر می باشد. زن و مرد با تلاشی که در راه خدا انجام می دهند؛ برکات مادی و معنوی دنیا و آخرت را برای خود به ارمغان می آورند. اسلام ارزش کار و فعالیت را در تلاش و تقوای اشخاص می داند و در این دیدگاه درآمد، ارزش نمی باشد.

اشتغال به معنای امروزه یعنی تلاش و کاری که با درآمد همراه باشد؛ تعریفی که بشر را برای حفظ جامعه در جهان برای به هم پیوستن جوامع یاری می رساند. پس معنای کار در اسلام اشتغال را نیز پوشش می دهد. زنان مسلمان دوشادوش مردان در خانه و مزارع و بازرگانی و دامداری و حتی صنعت به کار و فعالیت مشغول بودند؛ زندگی نامه زنانی در تاریخ صدر اسلام وجود دارد که نشان دهنده حضور فعال زنان در بخش های مختلف جامعه می باشد. تلاش پیامبر(ص) برای رفیع گرداندن جایگاه زنان در فرهنگ آن عصر ارزش دارد زیرا بخشی از حقوق از دست رفته زنان با این تلاش احیا گردید. آثار و شواهد به جای مانده از کار زنان را می توان به کل جامعه زنان صدر اسلام تعمیم داد و درصد بالایی از فعالیت های اجتماعی و اقتصادی زنان در آن دوران رسید.

۱- فهیم کرمانی، چهره زن در آئینه تاریخ اسلام، ۱۳۴۹، ص ۸

۲- احزاب/۳۵

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی‌ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

انواع کار زن در صدر اسلام

	کار خانگی	کار خدماتی	کار رایج	کار سخت
۱	مدیریت خانه	کنیزی	کشاورزی	مبادلات تجاری
۲	آسیاب آرد و پختن نان	آب رسانی در جنگ	صنعت	ذبح گوسفند
۳	معلمی	شیردهی	دباغی	ساربان
۴	نخ ریزی	پرستاری	طبابت	تعمیر وسایل جنگی
			عطر فروشی	

انواع کار زنان صدر اسلام: جدول ۱

اشتغال زنان صدر اسلام در جهت توسعه متوازن و پایداری جامعه اسلامی

اول: کار خانگی

مدیریت خانه: در همه دوران ها زن در خانه مسئولیت امور خانه و تربیت فرزندان را بر عهده داشته است. همانطور که حضرت زهرا (س) با قرار داد پدر بزرگوار خود مبنی بر انجام امور خانه توسط ایشان و کارهای بیرون از منزل بر عهده حضرت علی (ع) خشنود گردید و خدا را بر این تقسیم کار شکر کردند.^۱ نمونه هایی از آثار باستانی در همه عصر ها پیدا شده است که نشان از آسیاب های کوچک در خانه ها برای آرد کردن گندم و جو توسط زنان در منازل وجود داشته است. تنور هم مکانی بوده است که بخشی از پخت و پز زنان در آن انجام می شده است.^۲

زنان در مقام معلمی

هر جامعه برای پیشرفت خود نیازمند آگاهی و علم است؛ زن از طرفی در خانواده با علم محیط را برای تربیت صحیح فرزندان آماده می کند و از طرف دیگر زنان به عنوان بخشی از پیکره اجتماع با علم خود پیشرفت را به جامعه عرضه می کنند. سیره پیامبر (ص) نشان می دهد زنان از نگاه ایشان دور نبودند و در زمان های مشخص

۱- مجلسی، محمد تقی، بحار الانوار، ج ۴۳، صص ۴۳ و ۱۵۱

۲- مجلسی، محمد تقی، بحار الانوار، ج ۴۱، ص ۵۲

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

توسط ایشان آموزش های لازم را می دیدند.^۱ ایشان زنان را به علم آموزی و تعلیم دیگران تشویق و از مسائل فقهی گرفته تا بهداشت و کلام و اخلاق زنان برجسته ای را تحویل تاریخ بشریت داده اند.

خانه همسران و فرزندان پیامبر(ص) و ائمه معصومین(ع) جایگاهی برای علم آموزی زنان بوده است و علم در بستر جامعه بدون توجه به جنسیت و حصر گرایی به سرعت گسترش یافته و تمام آحاد مردم از زن و مرد را شامل شده است؛ توسعه ای هم گام با تمدنی شگرف را به جهانیان عرضه داشته است.^۲

جایگاه علمی حضرت فاطمه الزهرا(س)

زنان بسیاری را می توان از تاریخ اسلام به تصویر کشید که برجستگی های علمی ایشان بر هیچ اهل علم و تاریخ شناس پوشیده نیست. حضرت زهرا(س) برجسته ترین نقش علمی را در زمان خود داشته اند زیرا ایشان از چشمه علم پدر سیراب گشته و عمق علم ایشان بر کسی آشکار نیست و از ایشان سخنان بسیاری به یادگار مانده است. بر خی از سخنان و شرح حال ایشان در کتاب های بحار الانوار جلد ۴۳ و ریاحین الشریعه جلد ۱ موجود است.

شاگردان حضرت فاطمه الزهرا(س): اسماء، فزه، ام ایمن و رقیه که خود نیز معلمان دیگر زنان بودند.^۳

نمونه های دیگر از معلمان، ام ایمن از اصحاب حضرت محمد(ص) که از ایشان حدیث نقل می کردند و محدثان با اطمینان به نام ایشان حدیث را مورد تایید قرار می دهند؛^۴

و ام درداء از فضلا و عقلای صحابه^۵، ام حکیم بیضا عمه پیامبر (ص) که ایشان از طبع شعر با فصاحت شناسی و بلاغت تمام برخوردار بودند^۶، ام عثمان^۷،

زنی نزد فاطمه (س) رفت و گفت: مادر ناتوانی دارم که در مورد نمازش مشکلی دارد. او ده سؤال از حضرت پرسید و چون تعداد سئوالات زیاد شد از ادامه منصرف شد. حضرت زهرا(س) فرمود: باز هم نزد من بیا و هرچه می خواهی بپرس.^۸

۱- بخاری، حافظ ابو عبدالله محمد بن اسماعیل، صحیح البخاری، ج ۱، ص ۳۴

۲- فاضلی بیارجمندی، سید احمد، نقش زنان شیعه در عصر امام علی(ع)، صص ۱۳۹-۱۴۹

۳- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار ج ۴۳؛ عسقلانی، ابن حجر، الاصابه ج ۴: ص ۴۰۸

۴- حقوق زن در کشاکش سنت و تجدد، محمد حکیم پور، ۱۳۸۲، ص ۲۰۰ و ۲۰۱

۵- محلاتی، ذبیح الله، ریاحین الشریعه، ج ۸: ص ۳۰۴

۶- مدرس، احمد بن علی، ریحانه الادب: ج ۸: ص ۲۲۹

۷- همان، ج ۸ ص ۲۲۹

۸- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار: ج ۲، ص ۸

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

یکی از افرادی که خواندن و نوشتن را به دیگران آموزش می داد "شفا" بنت عبدالله بن عبد شمس بود از مهاجران و بنا به دستور پیامبر(ص) آموزش حفصه همسر ایشان را بر عهده گرفت، این عمل باعث شد دیگر زنان نیز به آموزش روی آورند.^۱

تدریس حضرت زینب (س)

حضرت زینب(س) به واسطه تعلیمات خانواده خود، همانند حضرت علی (ع) و حضرت زهرا(س) عالم و با صلابت و با حیا بودند. ایشان نزد مادر خود تربیت یافتند و از محضر پدر کسب فیض کردند. در این میان ایشان چه در زمانی که در مکه زندگی می کردند و بعدها در کوفه همواره به دانش اهمیت می دادند و زنان را در خانه خود آموزش می دادند و کلاس های درس ایشان سازنده ترین جلسات انسان سازی آن زمان به حساب می آمد.^۲ در ایام که امیر المؤمنین در کوفه تشریف داشتند ایشان در مکه برای زن ها تفسیر قرآن بیان می کردند و در منزل خود زنان کوفه را به درخواست زنان در منزل علم می آموختند و بیان حدیث می فرمودند.^۳ زنان از تعلیم شاگردان خود امرار معاش نمی کردند زیرا آن ها تعلیم را وظیفه خود می دانستند اما در مواردی شاگردان که از تمکن مالی برخوردار بودند به عنوان سپاسگزاری هدایایی را تقدیم می کردند. حکیمه خواهر امام دهم به خواست برادر مادر امام مهدی (عج) نرجس خاتون را نزد خود برد و او را از تعلیم دینی و احکام آگاه کرد و وی را آموزش داد.^۴

نخ ریزی

ام الحسن نخعیه که از راویان حدیث امام علی (ع) می باشد می گوید: روزی امام از من پرسید: ام الحسن چه درست می کنی؟ گفتم: پشم می ریسم. فرمودند: حلال ترین کسب هاست.^۵ پیامبر(ص) هم می فرمود: "عَلِّمُوهُنَّ الْمِغْزَلَ" سورة النور " به زنان نخ ریزی و سوره ی نور را آموزش دهید." و گاهی آن حضرت دستگاه ریسندگی زنان را به نیزه ی رزمندگان در جبهه های نبرد تشبیه کرد.^۶

۱- طبرانی، سلیمان بن احمد، المعجم الکبیر ج ۳: ص ۲۱۷

۲- جزایری، سید نور الدین، خصائص زینبیه، ص ۲۷

۳- محلاتی، ذبیح الله، ریاحین الشریعه، ج ۳: ص ۵۷

۴- فتال نیشابوری، محمد بن احمد، روضة الواعظین، ج ۱: ص ۳۰۲

۵- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۵: ص ۳۱۱

۶- فاضلی بیارجمندی، سید احمد، نقش زنان شیعه در عصر امام علی (ع) ص ۱۹۷

۷- مکارم الاخلاق ص ۲۳۸

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

دوم: کار خدماتی

کنیزی

بر طبق رفتار جاهلی دختران جوان را به کنیزی برای خدمت و امور دیگر خرید و فروش می کردند. پیامبر(ص) سعی کردند با آزاد کردن بردگان و کنیزان این رفتار جاهلی را به مرور از بین ببرند و سخنان بسیاری از ایشان در ارتباط با آزار ندادن آن ها و آموزش کنیزان حدیث هایی وجود دارد.^۱ یکی از مصارف هشتگانه زکات در اسلام خریدن بردگان و آزاد کردن آنها است.^۲

آب رسانی در جنگ

چهارده زن در جنگ احد بودند. غذا و آب سربازان اسلام را فراهم می کردند و در میدان کارزار آب را با مشک در اختیار آنان قرار می دادند. نسبیبه در این جنگ آب رسانی به سربازان را انجام می داد. آم ایمن نیز از بانوانی است که در چندین جنگ همراه پیامبر(ص) و یارانشان به آب رسانی مشغول بود.^۴ نمونه های فراوانی از زنان صحابه را می توان در کتاب اسد الغابه فی معرفه الصحابه ، ابن اثیر:ج ۷ در آب رسانی در جنگ مشاهده کرد. در عربستان به دلیل کمبود آب خرید و فروش آب از شغل های معمول اعراب محسوب می شد.

شیردهی

یکی از مشاغل رایج در عصر ریالت و ولایت شیر دهی و سرپرستی اطفال بود. در تاریخ اسلام از زنانی که سرپرستی افراد را بر عهده داشته اند، بسیار یاد شده است، نظیر "ام برده" که به ابراهیم پسر رسول الله(ص) شیر می داد. لبابه در خواب می بیند که عضوی از بدن رسول الله(ص) در خانه وی می باشد. خبر رسید که بزودی حضرت فاطمه الزهرا(س) فرزندی به دنیا خواهد آورد، لبابه او را شیر داده و پرستاری کرد.^۵

سوم: کارهای رایج

کشاورزی

عربستان و منطقه مدینه مملو از درختان خرما بود. در باغستان ها زن و مرد کنار یکدیگر در نگهداری از محصولات و جمع آوری آن ها کمک می کردند. در قرآن زکات بر گندم و جو نشان دهنده وجود زراعت و درآمد زایی در آن عصر می باشد.

صنعتگری در میان زنان

۱- جاحظ، نهج الفصاحه

۲- توبه/ ۶۰

۳- مجلسی ، محمد باقر، بحار الانوار:ج ۶، ص ۵۱۵

۴- فاضلی بیجاری ، سید احمد، نقش زنان شیعه در عصر امام علی(ع)، ص ۲۰۸

۵- امینی، عبدالحسین، الغدیر: ج ۷، ص ۲۳۴

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

رطیعه پدرش مردی است بنام عبدالله از طایفه ی ثقفی ها و زن عبد الله بن مسعود است، وی زنی است صنعتگر، می گوید: عبدالله مسعود نابینا شد. این رطیعه است که انفاق خانواده خود را باید برعهده بگیرد اما از آن جایی که شوهرش نابینا شده بود دیگر نمی توانست به انفاق مستمندان بپردازد. با عبد الله مسعود در میان گذاشت و عبدالله گفت: « اگر این کار برای تو اجری ندارد من دوست ندارم تو از فیض محروم بمانی» نزد پیامبر(ص) می رود و عرض می کند: من زنی صنعتگر، پاره ای از صنعت و ساخته های خودم را می فروشم و زندگی روزمره ی خود و شوی و فرزندانم و همه تهیدستند، دیگر دستم نمی رسد در راه خدا صدقه دهم اکنون پاداش انفاق من چیست؟ پیامبر (ص) فرمودند ک آنچه بر آن ها انفاق کنی اجر و پاداش آن نزد خدا برای تو باقی خواهد ماند، از انفاق بر آنها خوداری نکن.^۱

زینب بنت جحش همسر و دختر عمه پیامبر(ص)، زنی کارگر و صنعت پیشه بود، کار می کرد و زحمت می کشید و در راه خدای تعالی انفاق می نمود و پس از درگذشت پیامبر(ص) نیز با کار خود روزگار می گذراند و از پارسا ترین زنان روزگار خود بود. بنا به نقل حافظ ابونعیم سلسله ی روایت خود را به میمونه همسر پیامبر(ص) می رساند. پیامبر (ص) درباره او چنین فرمودند: «... آنها (زینب) اواهاة» . خلاصه زینب در سال بیستم هجری به سن ۵۳ سالگی با روی و موی سفید درگذشت.^۲

دباغی

دباغی عملی است که طی آن پوست حیوانات را پاک می کنند و از آن لباس درست می کنند. سَوْدَه بنت زَمْعَه پس از مرگ شوهرش با پیامبر (ص) ازدواج کرد. عبدالله بن عباس و یحیی بن عبدالله ، پنج حدیث از وی نقل می کنند که در یکی از آن ها آمده است: یکی از گوسفندان ما مرد. رسول الله(ص) فرمود: چرا پوست آن را نمی گنید و از آن استفاده کنید.^۳

اسماء بنت عمیس نقل می کند: روزی که جعفر و یارانش به شهادت رسیدند پیامبر(ص) نزد من آمدند در حالی که در آن روز چهل پوست دباغی کرده بودم.^۴

اشتغال زنان به طبابت

توجه به بدن و سلامتی در اسلام بسیار اهمیت دارد تا جایی که احادیث فراوانی در زمینه سلامت دندان گرفته تا سلامت در تغذیه و نحوه استفاده از غذا ها و داروهای گیاهی وجود دارد. کتاب طب الصادق فقط

۱- ابن اسعد، محمد بن سعد، طبقات ج ۸ ص ۲۹۰؛ ابن اثیر، علی بن محمد، اسد الغابه ج ۵ ص ۴۶۱

۲- ابن جوزی، عبد الرحمن، صفة الصفوة: ج ۲ ص ۲۵

۳- طبرانی، سلیمان بن احمد، المعجم الکبیر: ج ۲۴، ص ۳۷

۴- ابن اسعد، محمد بن سعد، الطبقات الکبری: ج ۸، ص ۲۸۲

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

احادیثی از آن حضرت نقل کرده است که هم در آن پیشگیری در نظر گرفته شده به عنوان سپر در مقابل بیماری ها و هم درمان هایی بیان شده است. با این تفاسیر نمونه های بسیاری از زنان در صدر اسلام و عصر ائمه می توان نام برد که ایشان در درمان بیماریها و مداوای مجروحان سهم بسزایی داشتند. با توجه به مرور زمان و توسعه نیازها و مسائل خاص زنان این زنان طبیب به طبابت و حتی جراحی پرداختند. ام مطاع، ام کبشه، حمنه بنت جحش، امیمه، ام زیاد و ربیع بنت معوذ بن عفراء و زنان بسیار دیگر^۱.

رفیده اسلمیه از زنان انصار بود در جریان جنگ خندق کنار مسجد خیمه زده و آن جا را مطب خود قرار داده بود و هرکس زخمی می شد در آنجا به او رسیدگی و درمان می کرد. ^۲ با این تفاوت که نام او کعبیه نقل شده است. بعد از زخمی شدن سعد بن معاذ پیامبر(ص) دستور دادند که او را برای مداوا پیش رفیده ببرند. کار او پرستاری و پیامبر در تایید کار او از او دیدن و احوالپرسی می فرمودند. ^۳ این داستان نشان می دهد که زنان در آن زمان علم درمان را داشته اند و با طبابت در غیر از موارد خاص درآمد نیز کسب می کردند.

قابله گی یا مامائی شغلی بود که در بین زنان رایج بوده است. قابله ها از این راه درآمد کسب می کردند و با توجه به تجربیات خود در تولد فرزندان مسلمان سهم خود را در پیشرفت جامعه پرداخت کردند. نمونه بسیار شگفت انگیز تاریخی از زنان قابله "لنبا" قابله کوفیان می باشد که امام علی (ع) با نظر او دختر باکره ای را از خطر هلاکت توسط خاندان خود نجات داد.^۴

عطر فروشی

زینت آری ولی تبرج هرگز خواسته اسلام نبوده است. در آیه ی ۳۲ سوره اعراف خداوند می فرماید: چه کسی زینت را بر شما حرام کرده است؟ و در آیه ی ۳۱ سوره ی نور می فرماید: "پنهان کردن زینت ها برای زنان در مقابل مردان نامحرم زیرا ممکن است تحریک کننده باشد."^۵

بهترین عطر مردان آن است که بوی آن عیان و رنگش پنهان باشد و بهترین عطر زنان آن است که رنگش عیان و بویش پنهان باشد. زنان همیشه در پی جلب توجه مردان می باشند، برای این کار خود را آرایش کرده و از بوی عطریات استفاده می کنند. این حرکت ها مخصوص زنان یک دوره خاص نمی باشد زیرا از راه هایی می باشد که زنان به وسیله آن با حفظ خانواده خود در توسعه جامعه همراه با آرامش روانی نقش بسزایی را ایفا می کنند. حواء می خواهد از شوهر خود دلربایی کند. او زنی است عطر فروش، بهترین عطرها را برای خودش بر

۱- همان

۲- همان ص ۲۹۱

۳- ابن اثیر، علی بن محمد، اسد الغابه: ج ۵ ص ۴۵۳

۴- فاضلی بیارجمندی، سید احمد، موقعیت زن در عصر امام علی (ع)، ص ۶۵

۵- جاحظ، نهج الفصاحه: ش ۱۵۱۶

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

می دارد و از بوی خوش آن ها استفاده می کند. حواء با توجه به اینکه خود از بهترین عطرهاى خود استفاده می کرد و به بهترین شکل خود را آرایش می نمود اما مورد توجه شوهر خود قرار نمی گرفت که از پیامبر(ص) دلیل آن را پرسید و ایشان عرض کردند: " برو دل شوهرت را بدست آور. در کارها با او مخالفت نکن! آنگاه پیامبر وظایف زن و مرد را برای او شرح دادند." این درسی بزرگ است برای زنان که بدانند راه توسعه در زندگی تنها در آراستگی ظاهری نیست و باید فراتر از آن توجه خود را به اصول بنیادی نظیر سلسله مراتب خانوادگی برای حفظ جامعه معطوف نمایند.^۱

چهارم: کار سخت

مبادلات تجاری توسط زن

قبیله که به ام انمار مکنی معروف است می گوید: پیامبر (ص) وارد مروه شد، و می خواست عمره ای انجام دهد، به حضورشان رفتم و و بر عصائی که به دستم بود تکیه کردم، و بیان کردم: من زنی هستم که به کار خرید و فروش مشغولم (تجارت می کنم) وقتی که کالایی را می خرم خیلی کمتر از آنچه قیمت واقعی آن است و باید بدهم می پردازم و بعد از آن با چانه زنی به قیمت واقعی برسم و در هنگام فروش نیز بیشتر قیمت می دهم تا زمانی که کم می شود به همان اندازه که خریدم بفروشم آیا این کار ایرادی ندارد؟

پیامبر (ص) فرمودند این کار را نکن و هنگام خرید و فروش به قیمت واقعی پیشنهاد بده اگر خواستند قبول می کنند و اگر نه این کار را رها کن.^۲

رطیه زنی از طایفه ثقیف زنی صنعتگر بود که صنوعات خود را برای فروش در معرض دید همگان قرار می داد و از این راه درآمد کسب می کرد.^۳

ام جعفر از زنان انصار و از قبیله «بنی خطمه» است. احوص مردی است شاعر و هزال ، او به ظاهر از مسلمان ها است . او از ام جعفر تعدادی گوسفند خرید و روزی نزد او آمد و قیمت گوسفندان خود را مطالبه کرد. ام جعفر قیمت گوسفندان را از او خواست ولی احوص انکار کرد و بیان داشت از کسی گوسفند نخریده است ...^۴

۱- ابن اثیر، علی بن محمد، اسد الغابة: ج ۵، ص ۴۳۳

۲- ابن اسعد، محمد بن سعد، طبقات الكبرى: ج ۸ ص ۳۱۱ و عسقلانی، ابن حجر، الاصابه: ج ۴ ص ۳۸۱

۳- همان ص ۲۹۰

۴- اعتماد السلطنه، محمد حسن خان، خیرات حسان: ج ۱ ص ۳۹

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

ذبح گوسفند

بنت کعب بن مالک دختری شجاع، هنرمند و قوی هیكل بود. روزی مشاهده کرد یکی از گوسفندان مریض شده است. با یک تکه سنگ سر او را برید. کعب به خانواده اش گفت: از گوشت نخورید تا حکم آن را از پیامبر(ص) بپرسیم.^۱

زنان ساربان

قیله بنت مخرمه از زنانی بود که ساربانی می کرد. برای جست و جو پیرامون عقاید مذهبی به تنهایی سوار شتر می شد و مسافت زیادی را می پیمود تا خدمت حضرت رسول (ص) مسائل خود را بپرسد.^۲ سلامه زنی است که اسلام آورده و از راه چوپانی امرار معاش می کند و از صاحبان گوسفندان مزدی را برای اداره زندگی خود دریافت می کند. پیامبر روزی از مکانی که او چوپانی می کرده عبور می نماید و از او پرسش هایی در باره ایمان به خدا و پیامبر می پرسد و سلامه شهادت می دهد و پیامبر با تبسمی از آنجا عبور می کنند.^۳

تعمیر وسایل جنگی

ام سلیط انصاریه زنی بود رزمنده و مسلمان و با تقوا. در روزگار پیامبر(ص) در جنگ احد شرکت کرد و در رشته ی تعمیرات لشگریان کار می کرد؛^۴

پیام او به زنان آینده: « ای همکیشان! در راه عقیده درست و حق بجنگید، در این راه از هیچگونه فداکاری و از خود گذشتگی دریغ روا ندارید، جانبازی کنید، و در عین حال مواظب باشید پای شما از جاده تقوا و عفاف نلغزد! اری نلغزد.»

اشتغال به هنر شعر همراه با رشادت

شعر در صدر اسلام زبان مورد علاقه اعراب برای تهییج و تشویق و حرکت در زندگی به شمار می رفت. به دلیل توجه مردم عرب به سخن شناسی و دانستن علم فصاحت و بلاغت از ویژگی های منحصر به فرد اشخاص محسوب می شد. صاحب امتیاز در این هنر از زن و مرد مزد هایی را تحت عنوان جوایز دریافت می کردند. حرّه نواده ی حلیمه سعدیه نیز، مناظره ای شگفت انگیز با حجاج در تاریخ ماندگار و صفحه ای طلایی از اشتغال زنان به شعر را نشان می دهد؛ اونیز به زندان افتاد.^۵

۱- فاضلی بیارجمندی، سید احمد، نقش زنان شیعه در عصر امام علی (ع) ص ۱۹۹

۲- همان، ص ۲۰۱

۳- ابن اثیر، علی بن محمد، اسد الغابه: ج ۵ ص ۴۴۷

۴- ابن جوزی، عبد الرحمن بن علی، صفة الصفوه: ج ۲ ص ۳۴

۵- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار ج ۴۶ ص ۱۳۴

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

خنساء زنی است شاعره و از شعر و شاعری بهره‌ی فراوانی بدست آورده است، تا آنجا خوب شعر می‌گفت که پیامبر(ص) به او فرمود: "بنشین و برایم شعر بخوان"

حضرت سکینه (س) بنت حسین بن علی(ع) و دختر رباب از بزرگ زنان مسلمان از خاندان نبوت است؛ و با عصمت تمام با فضیلت ترین در مشرق و مغرب آن زمان در سخن سنجی و شعرشناسی زبان زده استادان آن زمان بود به نحوی که استادان و ادیبان زمانه برای اصمینان از کیفیت کار خود اشعار را نزد ایشان می‌بردند و با تایید ایشان عرضه می‌داشتند.^۱

دیگر زنان شاعره در زمان حضرت علی(ع) سوره بنت عماره بن اشتر (اسک) همدانی، ام سنان خیشمه بن حرشه مدحجی و ام البراء بنت صفوان، بکاره هلالیه.^۲

زنان، سفیران مکتب اسلام

اسلام و حضور زنان در اجتماع بالاترین حرکت های اجتماعی نظیر تبلیغ و ارشاد در زمان کفر و بادیه نشینی. غزیه بنت جابر بن حکیم ملقب به ام شریک اسدی در راه تبلیغات اسلام و ارشاد و تغییر افکار عمومی رنجها را تحمل کرده است و وعده زندگی بهتر را در گرو اسلام و سعادت و تامین آن را از آن خدا می‌دانست. انقدر در پنهان و آشکار زنان قریش را به اسلام دعوت کرد تا اینکه، مردم مکه فهمیدند! و به بیابان تبعید شد.^۳

نتیجه‌گیری

زن پیش از اسلام در عرصه های مختلف به کار مشغول بود اما اسلام با شخصیت دادن به زنان کار آنان را ارزش بخشید. با توجه به سیره پیامبر(ص) زنان با اشکال مختلف کار روبرو بودند و در انجام فعالیت های خود تلاش فراوان به خرج می‌دادند. اگر در یک اجتماع قسمتی از بخش فعال آن دچار رکود شود دیگر نمی‌توان انتظار پیشرفت در همه ی ابعاد در آن جامعه را داشت. حدود هزار و چهارصد سال قبل، رسول خدا(ص) با داشتن علم و فراست و الهامات الهی زن و مرد را در شکل گیری و ثبات جوامع موثر دانسته و به زن به عنوان یکی از ارکان مهم تمدن و پیشرفت جوامع بهای ویژه‌ای می‌دادند.

درالگوی اسلامی ایرانی توجه به زن و اشتغال زن در ابعاد و عرصه‌های مختلف به عنوان بخش عظیمی از نیروی انسانی برای پیشرفت و تعالی کشور نیاز است. برطبق سخنان مقام معظم رهبری الگو باید بر اساس مقتضات فرهنگی، اجتماعی، جغرافیایی و... کشور باشد. ارتباط فرهنگ با دین باعث می‌شود در الگو به تبیین

۱- محلاتی، ذبیح الله، ریاحین الشریعه: ج ۳، ۲۵۸ تا ۲۶۰

۲- فاضی بیارجمندی، سید احمد، موقعیت زنان شیعه در عصر امام علی (ع) ص ۹۲ و ۶۳

۳- ابن جوزی، عبد الرحمن بن علی، صفة الصفوه: ج ۲ ص ۲۸

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

فاکتور های دینی پرداخته شود. سیره پیامبر(ص) برای درج و استخراج سنجه های دینی در مسائل مختلف باید استفاده شود.

منابع و مآخذ

- ابن اسعد، محمد بن سعد، طبقات الكبرى، دارالکتب العلمیه، بیروت (۱۱ جلد)
- ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی، صفة الصفوة، دارالکتب علمیه، بیروت
- ابو نعیم، احمد بن عبدالله، (۱۴۲۱ق)، حلیة الاویاء و طبقات الأصفیاء، دار احیاء التراث العربی، بیروت (۱۰ جلد)
- اعتماد السلطنه، محمد حسن خان، (۱۳۰۴ق)، خیرات الحسان، [ابی نا]، [ابی جا] (۲ جلد)
- امینی، عبدالحسین، (۱۳۶۸)، الغدیر، واحدی، محمد تقی، بنیاد بعثت، تهران
- بخاری، حافظ ابو عبدالله محمد بن اسماعیل (۱۳۸۷)، صحیح بخاری، نوراحراری، عبدالعلی، شیخ الاسلام احمد جام، خراسان رضوی
- جاحظ، (۱۳۶۲)، نهج الفصاحه، پاینده، ابوالقاسم، انتشارات جاویدان، [ابی جا]
- جزایری، نورالدین، (۱۳۴۱)، خصائص الزینبیه، [ابی نا]، تهران
- حسون، محمد، مشکور، ام علی (۱۳۷۹)، اعلام النساء المومنات، اسوه، تهران
- طبرانی، سلیمان بن احمد، المعجم الكبير، مكتبة ابن تيمية، قاهره (۲۵ جلد)
- ضبی، عباس بن بکار، أخبار الوافدات من النساء علی معاویه بن ابی سفیان، بیروت، موسسه الرساله
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲)، مجمع البیان، ناصر خسرو، تهران
- عسقلانی، احمد بن علی، الاصابة فی تمييز الصحابه، بیروت، دارالکتب العلمیه (۸ جلد)
- فتال نیشابوری، محمد بن احمد (۱۳۷۵)، روضة الواعظین و بصیرة المتعظین، الشریف الرضی، قم
- کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۷۵)، اصول کافی، موسسه آل البيت علیهم السلام الحیاء التراث، قم (۸ جلد)
- مجلسی، محمد تقی، بحار الانوار، دار احیاء التراث العربی، [ابی جا]، [ابی جا] (۱۱۰ جلد)
- محلاتی، ذبیح الله، (۱۳۷۰)، ریاحین الشریعه، تهران، دارالکتب الاسلامیه (۶ جلد)
- مدرس، محمد علی (۱۳۶۹)، ریحانة الادب فی تراجم المعروفین بالکنیه او اللقب، تهران، کتابفروشی خیام (۸ جلد)
- فاضلی بیارجمندی، سید احمد (۱۳۸۱)، نقش زنان شیعه در عصر امام علی (ع)، انتشارات میثم تمار، قم
- فهیم کرمانی، مرتضی (۱۳۴۹) چهره زن در اسلام، شرکت سهامی انتشار، [ابی جا]